

Олег ЧУПА

Инокъ изященъ бивъ священнійшій отче
Йосафате, и приятелище Божественнаго Духа, соблюлъ еси чистоту душевную и
тілесную, яко Ангелъ въ Иноцехъ поживъ на земли,
въ послушаніи и нищеті, въ любви къ Богу
и Ближнему, въ молитвахъ и бдініихъ всенощніхъ образъ бисть всімъ Инокомъ, и
зерцало всякоя добродітели, оумъ вперилъ еси къ небеснімъ...
(стихира на хвалитних утрени
священномученикові Йосафату)

Такими словами возвеличив монаший подвиг святого Йосафата Кунцевича невідомий нам полоцький монах, який уклав службу в честь цього священномученика, а згодом у 1745 році її надрукували в Уневі з благословення митрополита Афанасія Шептицького у збірці „Вослѣдованіе праздником пресвятой тайни Евхаристіи, состраданія пресв. Богородици и блаж. священномученика Йосафата от св. собора Замойскаго преподанним”. На разі вона не має свого українського відповідника, не є присутня у слов’янському варіанті у наших літургічних книгах. Тому ми, коли святкуємо пам’ять Св. Йосафата Кунцевича, користуємо із служби, що міститься у Загальній Миней. На жаль, це лише одна з численних темних плям невідомості, які зібрались на сьогодні довкола особи святого Йосафата. Їх, справді, не бракує.

Дуже рідко Йосафата Кунцевича пробують розглядати як святого, що здобув вінець преподобності. Це спричинене тим, що канонізаційна комісія, яка була утворена через кілька років після його смерті усю свою увагу зосередила на мучеництві св. Йосафата. І це зрозуміло, адже мученицька кончина Йосафата була досить очевидною для канонізаційної комісії і саме через це вона була скликана. Якби Йосафат не згинув як мученик, то важко сказати як саме б склалася доля почитання його як святого. Багато святих мучеників, яких ми сьогодні маємо у нашому календарі, славу своєї святості отримали завдяки подвигу мучеництва.

Тобто Йосафат був канонізований лише з боку мучеництва і не більше, осторонь були залишені вінки святительства та преподобності. Щодо першого – святительства (мається на увазі діяльність Йосафата як єпископа) – то обмежимося тільки тим, що скажемо про твори, авторами яких є св. Йосафат Кунцевич. А їх було достатньо. Лише два з них були надруковані канонізаційною комісією: „Катехизм” та „Правила для священників”. Ще дві вступні статті були видані самим Йосафатом у його „Службнику” (1617) та „Требнику” (1618). Решта, а це: „О фальшованю писемъ словенскихъ”, „О старшинстві Петра святого”, „О чистости іерейской же лепей быти безженными”, „О законникахъ... о шлюбахъ... о клобукахъ”, „О крещеніи Владимера”, „Ци добре Церковь Восточная чинить, посвящаючи хліб, воду, верби и баранка” – знаходяться в оригінальному рукописному вигляді в Імператорській Академії Наук у Санкт-Петербурзі, їх зібрав

православний єпископ Павло Доброхохотов і тим самим врятував їх від загибелі. Збереглось також листування Йосафата із великим канцлером литовським Левом Сапігою. Цей ряд рукописного багажу, який був писаний рукою св. Йосафата, можна помножувати... Що ж до другого вінка святості, – преподобності (святість, яка здобувається важким аскетичним подвигом і яка є джерелом різних надприродних проявів: зцілення хворих, різного роду чуда, нетлінність мощей) – то про нього згадується мимохідь в актах беатифікаційної Комісії. Однак цих свідчень, які були внесені в акти, достатньо, щоб більш-менш точно відтворити образ „преподобного” Йосафата. Вони доповнюються багатими розповідями найстаршого біографа та безпосереднього очевидця життя Йосафата єпископа Якова Суші, монографія якого „Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncевичii, Archiepiscopoli Polocensis” була видана в 1665 році в Римі. Будь-які інші життєписні розповіді про св. Йосафата, які були написані опісля, спираються обов’язково на цей твір і на акти беатифікаційної комісії. Його життя розпочалося у м. Володимирі в 1580 році. Про дитинство його знаємо досить мало, оскільки на той час, коли розпочався беатифікаційний процес (1630-ті роки), очевидців, які б знали маленького Івася Кунцевича, залишилось мало. До того ж беатифікаційна комісія збиралась у Полоцьку та Вітебську (зараз це територія Білорусії), очевидці дитинства св. Йосафата знаходились у Володимирі-Волинському. З тогочасними засобами комунікації та пересування це ще більше утруднювало справу віднайти свідків та опитати їх. Серед тих, що знайшлися, був старий житель п. Володимира Шомака, який розповів про Йосафата багато цікавих речей. Івась Кунцевич був цікавою дитиною, відвідував усі богослужіння, які відбувались у Володимирських храмах, годинами сидів у храмі та розглядав ікони, які потім відтворював на папері. Коли йому сповнилось 16 років, батько віддав його знайомому виленському купцеві. Саме у цей час він читає Києво-печерський патерик та життя святих. У Вільні (сьогодні столиця Литви – Вільнюс) був Свято-Троїцький монастир, храм якого був одночасно парохіальним. Згідно монашого уставу тут кожного дня служилась утренья, яка закінчувалась ще до світанку. Згодом він став співцем (дяком) та дзвонарем, оскільки не було кому це робити. Монастир цей знаходився у запустінні (у ньому був лише один єрей), як і сама парохія, яка у святкові дні налічувала до 20 людей. Це було спричинено поділом, який стався внаслідок Берестейської Унії 1596 року. Більшість парохіян не визнали її і разом численним клиром були змушені покинути Свято-Троїцький монастир, який офіційно був осідком унійного митрополита тоді ще Михайла Рогози, а у часи Йосафата – Іпата Потія. Вони відійшли в сусідній Свято-Духівський монастир. Поділ колись єдиної ще Руської Церкви був досить свіжим, а отже для Івана Кунцевича це становило не малу трудність, який вибір зробити: Свято-Троїцький монастир чи Свято-Духівський? Як згодом розповідав він своїм друзям, у цей час він довгий час віддавався молитві з вірою у те, що Бог відкриє йому, яким шляхом піти? І він зробив свій вибір на користь маленької спільноти, яка залишилась вірною митрополитові, „будучи навчений самим Богом”, як згодом напише один з найближчих його друзів митрополит Велямин Рутський. З цього часу у Свято-троїцькому монастирі з’являється якийсь дивний монах Йосафат, який три роки поспіль не покидає мурів монастиря, харчується лише хлібом та водою, спить якихось лише дві години, а то й зовсім відмовляє собі у цій природній потребі, носить волосяницю (одежа з жорсткої тканини, яка приносить багато незручностей тому, хто її носить), взимку ходить босоніж, так що згодом обморожує свої п’яти. З часом цього монаха з „ангельським” голосом та приємною зовнішністю люди

назвуть „бдінником” (той, що не спить, але чуває). Для маленької свято-троїцької спільноти Йосафат став справжнім скарбом, адже слава про нього розійшлась поза межі Вильна. Багато юнаків, натхнені його прикладом, почали прибувати у Свято-Троїцький монастир та поповнювати ряди його членів. З цього приводу їхні батьки назвали Йосафата „душехватом”, оскільки він, на їхню думку, забирав у них їхніх синів. За кілька років число монахів у цьому монастирі зросло до 60, а назва „душехват” закріпилась за Йосафатом на все життя.

Однак повернемося до тих надзвичайних подвигів, яким багато часу присвятив св. Йосафат на початку свого життя, а більшість з них продовжував виконувати впродовж цілого життя. Звідки він навчився таких речей? Достатньо розповідей про надзвичайні подвиги святих є у читаннях-минеях та києво-печерському патерику, які часто читав Йосафат. Згодом ця обізнаність із життями святих відобразилась у творах Йосафата про першість Петрового престолу. Чим мотивували святі-аскети свої надзвичайні подвиги? На їхню думку, щоб „йти шляхом Христа” потрібно „умертвити стару людину” (преп. Ісак Сирієць). За словами св. Івана Дамаскина „подвижницьке життя та його труди” служать перш за все для того, щоб скинути з себе чужий і противний природі гріх. Антоній Великий додає: „Усі різноманітні подвиги (піст, чужання тощо) мають на меті досягнути здоров'я душі – визволення від „пристрастей”. До цієї боротьби готує та закликає ігумен новика у чині постригу у схиму: „Отож, якщо справді ти вирішив наслідувати Його (Христа), і якщо хочеш називатися Його учнем, то віднині приготуйся до духовних подвигів, до стриманості тіла, до очищення душі, до крайньої убогості, до доброго плачу, і (взагалі) до всього скорботного і болісного, в чому полягає радісне життя у Бозі”. Далі говориться: „Будеш голодувати і відчувати спрагу, мерзнути, терпіти докори, і прикросі, і приниження, і вигнання...”.

Якщо говорити про пристрасть, то її можна визначити як сильне та довге бажання, яке владно панує над людиною у тому випадку, коли „духовне начало” останньої є слабим. Отож у такий спосіб непримиренної боротьби зі сном, бажанням їжі та статевим потягом аскет забирає у пристрастей одну з найважчих зброй, якою вони воюють проти нього, – його власне тіло. Кожна пристрасть стає господарем над людиною завдяки думкам (Св. Григорій Ніський). З часу Адамового гріха думки душі, відійшовши від Божої любові, розсіялись у цьому світі і перемішались з думками про тілесне та земне. Ось чому душа, яка не має зв'язку з Божою благодаттю, наповнюється лукавими та нечистими помислами. З цього приводу, щоб полегшити свою боротьбу з лихими думками, вживають двох речей: відокремлення зовнішнє від спокус та сповідь думок, які були присутні у розумі протягом дня, своєму духовному наставнику. Першої мети монахи досягали тим, щоб відходили на пустелю, де до певної міри відчували свободу від різних зовнішніх спокус світу. Згодом такою пустелею для монаха став монастир, а її межами – мури монастиря. Далі розпочинається внутрішня боротьба із лихими думками, і вона є набагато важчою. Адже якщо відійти у монастир складає до певної міри трудність, яка полягає в одному вольовому рішенні, то боротьба з думками продовжується все життя, аж поки подвижник цілковито не опанує свого розуму – навчиться керувати своїми думками. Велику допомогу у цій боротьбі надає молодому монахові його духівник, якому той звіряє усі свої думки як добрі, так і лихі. Наставник навчає юного подвижника, як розрізняти, де добро, а де під виглядом невинної думки приховане зло. Таким чином, монах навчається однієї з найважливіших рис духовного життя – розсудливості. Тепер повернемося до особи св. Йосафата. У той час, коли Йосафат вступив до

монастиря, руське монашество переживало час свого занепаду. Більшість монастирів перебувало під опікою багатих магнатів, які часто замість того, щоб захищати монастир, розпродували його посілості, а монахи були змушені переходити в сусідні обителі. Монаший подвиг теж був занедбаний, тому більшість практик свого духовного життя Йосафат вчився з життя святих, а у духовній боротьбі керувався творами святих отців. В архимандрита Самійла Сінчила Йосафат виклопотав про те, що у Виленському монастирі був духівник. Тому на прохання архимандрита із сусіднього Супрасльського монастиря було запрошено старенького єромонаха Симеона, який, очевидно, скеровував перші кроки молодого монаха Йосафата. „Майже кожного дня після вечірнього іспиту совісті сповідався він у свого духовного отця” (Антін Селява, його співкелійник). Будучи вже архієпископом, Святий радить у своєму „Катехизмі”, щоб „кожного вечора, ідучи на спочинок, іспитувати свою совість і кожного ранку поручати себе Богові, щоб людині, таким чином, було важче грішити”. Як свідчить про Йосафата полоцький радник Доротей Архимович, „три повних роки Слуга Божий від свого вступу в монастир Пресвятої Трійці не виходив із нього в місто”. Таким чином, завдяки строгому усамітненню на перших порах монашого життя та частій сповіді думок своєму духівнику, совість Йосафата з кожним днем уподібнювалась до чистого листка паперу, на якому Бог все більше накреслював святі думки.

Отож ми описали одну сторону духовного життя – зовнішню та внутрішню боротьбу із пристрастями. Слід тепер додати, що лише власними силами людина не в змозі звільнитись від зла, яке знайшло у ній місце для себе – вона потребує Божої допомоги. З іншого боку, визволяючись від недобрих думок та бажань, подвижник повинен заповнити те місце, яке тепер починає звільнятися в його середині, інакше все те зло, від якого він з великим зусиллям визволяється вертатиметься назад. Саме тому подвижник дбає про те, щоб духовна боротьба супроводжувалась постійною молитвою, в якій він черпає Божу благодать, та духовними читаннями, які заповнюють порожнечу очищеного розуму. Центром молитовного життя стає Пресвята Євхаристія, в якій тілом та душею людина таємничо занурюється в Христа.

„Дуже часто і майже щоночі, коли думав, що я вже заснув, він вставав з ліжка і, стоячи або клячачи, проводив одну-дві години на роздумах...” та й взагалі „ціла ніч служила йому не для сну, але радше для постійних зітхань, сліз, биття у груди, так мені молодому не раз, справді, видавалось дуже важкою справою бути його співкелійником,” – такі свідчення про Йосафата подав на беатифікаційному процесі його співкелійник, а згодом київський митрополит Антін Селява (1641-1655). Йосафата „часто можна було побачити серед великого морозу на цвинтарі Пресвятої Трійці в одній лише волосяниці на камені і то босоніж перебував на молитві” (Рафаїл Корсак (1637-1647), київський митрополит). У своїй келії Святий мав ікони Розп'яття та Богородиці, перед якими часто молився із піднятими угору руками. Якщо він вирушав у якусь подорож, будучи вже архієпископом, ці ікони завжди брав з собою.

Тим не менше, як справжній аскет св. Йосафат ніколи не відносився суворо до інших та завжди зберігав рівновагу духа, що виявлялась у радості: „Такий вже був вдався, що в день працював, а вночі молився, так що годі було сказати, коли спав, бо останнім йшов спати, а першим вставав... при тому навалі праці зберігав просто ангельську радість та вдоволення” (свідчення одного з очевидців). Він до глибини душі проникався людським болем, стражданнями та горем. Часто жителі Вильна називали його товаришем ув'язнених, а особливо тих, хто був призначений до страти. Йосафат був з ними разом і

під час страти. Недужі теж мали у ньому доброго друга, яких він, як правило відвідував після обіду. Здебільшого Святий приходив на поміч тим, яким не було кому заопікуватись, або від яких відмовилась сім'я чи друзі. До кожної людини йому вдавалось знайти властивий підхід: він входив в обставини її життя. Своїх ворогів (їх у Йосафата було чимало з огляду на його ревне обстоювання Берестейської Унії) огортав незвичайною любов'ю настільки, що інколи виглядало, що він їх більше, ніж своїх друзів. З цього приводу багато-хто радив: „Якщо бажаєш більш дружно з Йосафатом поговорити та тішитись його розмовою, то зроби щось таке, щоб він вважав тебе своїм ворогом”. Йому вдавалось ломити стіни ворожнечі та розтоплювати холодний лід упередження. Інколи траплялось й таке, що, коли він приходив, у двір тих людей, які його не долюбляли, а то й ненавиділи, на нього спускали собак. Однак ті його ніколи не кусали, але приходили й лягали у його ніг, лижучи його стопи. Такою вже є людина, що навіть тварина інколи швидше за неї відчуває присутність Святого.

Одного разу свідками глибокої молитви святого Йосафата стала його прислуга. Було це вже за часів його архієпископства. Будучи єпископом Йосафат любив кожної ночі відходити на молитву до захристії катедрального храму. Однієї з таких ночей тихцем пішла за ним його прислуга. Там вони побачили незвичайне явище: два яскраві промені сяяли з ікони, блиском свого сяйва вони оточили Архiereя, а його тіло піднеслось угору. Опісля ця ікона була у великій пошані жителів Полоцької архієпархії.

Останні хвили життя Йосафат припали на листопад 1623 року. Свідком останніх 15 хвилин Святого став випадково старий побожний захристиян (паламар) Тихон, який у 1628 році попросився на свідка перед апостольською комісією, заявивши у простоті серця, що саме він був тоді передпокою Йосафата, коли той молився (у той час його дім був оточений розлюченою юрбою вітебщан). Правдоподібно зайшов він до палати владики за якоюсь річчю, в зв'язку з приготуванням до Св. Літургії, яку владика мав служити після утрени. Отож він розповідав: „Я був сам у передпокої, коли Слуга Божий, бачачи напад ворогів, перестеріг мене, щоб я не підходив до вікна заради пострілів, які спрямовувались на передпокій та покій. Сам Владика пішов до іншої кімнати і, думаю, провів там чверть години на молитві, а, вийшовши, пішов просто до ворогів”. Вбили Йосафата ударом сокири та двома пострілами з луку. Так завершилось життя славного Мужа, що, за словами ап. Павла, намагався бути „усім для всіх”. Життя та мученицька смерть Йосафата не залишились без плоду. За молитвами Святого трапилось багато чудес: сліпі віднаходили зір, каліки знову вставали, нужденні отримували допомогу у важких життєвих ситуаціях. Однак найбільшим чудом яке розвинулось та окріпло на крові і поті Йосафата Кунцевича, це Українська Церква, що зберегла свою сопричасність із Церквою Риму. Величаємо, Тебе, священномучениче Йосафате, та славимо твої святі стражданнях, що їх ти витерпів за Христа!